

ДО БІОГРАФІЇ ВАСИЛЯ ІВАНОВИЧА ЛУЧИЦЬКОГО

У статті реконструюється біографія Василя Лучицького, батька відомого українського історика Івана Лучицького. Акцент зроблено на простеженні його службової діяльності.

Ключові слова: Василь Лучицький, Київська духовна академія, Подільська семінарія, Подільська гімназія, Київська перша гімназія, Чернігівська вчительська семінарія.

Ім'я Івана Васильовича Лучицького (1845–1918) не потребує спеціального представлення, адже цей знаний історик належить до категорії «енциклопедичних» особистостей. Причому інформація про згаданого достойника не обмежується короткими статтями у старіших та сучасних довідкових виданнях – йому, а також його сину, відомому геологу Володимирові Івановичу Лучицькому, присвячено низку наукових досліджень. Проте здебільшого в них украї лаконічно інформується про родину історика, переважно згадано, що батько був учителем давніх мов у Кам'янці-Подільському. При цьому навіть не зазначено років життя Василя Івановича. Власне, дуже коротку, але разом із тим одну з «найнасиченіших» конкретними фактами біограму Лучицького-батька наведено в коментарі до не так давно виданих спогадів його невістки. Тут вказано роки життя (1815–1885) та згадано про викладання ним класичних мов, окрім Кам'янець-Подільської, ще й у Київській гімназії [17, с. 338]. Можна впевнено констатувати, що розвідки про батька історика і громадського діяча Михайла Грушевського значно повніші та глибші, ніж згадки про батька історика та громадського діяча Івана Лучицького. Проте Сергій Грушевський та Василь Лучицький мали частково схожі елементи в біографіях, наприклад, соціальне походження й освіту.

У цьому короткому нарисі спробую заповнити фактичні лакуни в біографії Василя Івановича. Цілком можливо, що представлені тут дані згодом допоможуть дослідникам детальніше розібратися із формуванням та життєвим шляхом його сина. Документальні матеріали, використані в розвідці, складаються із формулярних списків із різних місць служби Лучицького, а також спогадів про нього. Цікаво, що і мемуари, і навіть один послужний реєстр (а такі документи склалися щороку) було опубліковано ще на початку ХХ ст., проте більшість авторів, що писали про Лучицького-історика та згадували його батька, оминули

ці матеріали своєю увагою. Очевидно, пояснення слід шукати в тому, що більшість сучасних дослідників не припускали викладання Василем Івановичем поза Поділлям, а опублікований формуляр стосується його педагогічної праці вже в Києві.

Василь Лучицький народився в сім'ї священика містечка Олександрія Рівненського повіту Волинської губернії [18, арк. 11] (нині – село Рівненського р-ну Рівненської обл.). Оскільки нову кам'яну Преображенську церкву споруджено в цьому населеному пункті вже 1842 р. [7, с. 502], то, слід гадати, його батько на час народження хлопця служив при старому дерев'яному храмі. Вік Василя, вказаний в атестаті про закінчення Київської духовної академії та послужних формулярах різних років, дає змогу обрахувати різний час його народження. Так, в атестаті 1835 р. Лучицького названо 26-літнім, отже, він мав народитися десь 1809 р. [18, арк. 11]. Аналогічний рік обраховується за даними переліку випускників семінарії 1831 р., серед яких він фігурує 22-річним [16, с. 395]. У послужному семінарському списку 1858 р. його вказано 48-річним (отож, народився приблизно 1810 р.) [18, арк. 6, 8], а в гімназійному подільському 1860 р. – 48-літнім, тобто 1812 р. народження [11, арк. 10 зв.]. Надалі саме останній рік зазначено у відомостях про його службу, як-от київському гімназійному формулярі 1871 р., де він записаний 59-літнім (тобто 1812 р. народження) [10, арк. 367 зв.]. Так само автор біографічної довідки про Лучицького – викладача Київської гімназії, ґрунтуючись на щільному переказі послужного списку, вказав роком його народження 1812 [20, с. 122]. Очевидно, достовірну інформацію про народження Василя можна віднайти в метричному записі. «Різничання» в актових документах того часу, які джерелознавці вважають найточнішими, аж ніяк не можна вважати винятками – порівняння кількох відомостей про службу тієї самої особи достатньо часто ґришить подібними розбіжностями.

Соціальне походження Лучицького спрямувало його до відповідного навчання. Середню освіту хлопець здобув у Волинській духовній семінарії (1825–1831), закінчивши її 24-й випуск серед вихованців першого розряду, третім у списку із 46 алюмнів із такими характеристиками: «способностей отлично хороших, прилежания неослабного, успехов отлично хороших, пов[едения]. отлично хорошего» [16, с. 395]. Показані в семінарії досягнення з богословських, філософських, словесних, історичних, математичних предметів, а також латинської, грецької, єврейської, німецької і польської мов дозволили Василеві продовжити студії в Київській духовній академії (1831–1835). Її він закінчив лише серед студентів другого розряду, визначених академічною Конференцією 7 серпня 1835 р. до здобуття ступеня кандидата богослов'я (цю пропозицію затверджено рішенням Комісії духовних училищ за № 3062 від 7 жовтня 1835 р.) [1, с. 138–140, 145]. Разом з тим в атестаті було зазначено, що Лучицький навчався «с способностями немалыми, прилежанием достаточным и поведением неукоризненным», а на завершальних випробуваннях виявив такі успіхи: із богословських наук, церковного красномовства, церковної історії – «очень хорошо»; філософії, загальної словесності, громадянської історії – «весьма немало», в мовах єврейській, грецькій, німецькій і польській – «значительно» [18, арк. 11–12 зв.].

Одна з традиційних доріг, що пролягала перед випускником академії із найвищим ступенем кандидата богослов'я, – духовно-училищна служба в середніх навчальних закладах. Саме на цій ниві і розпочалася кар'єра Лучицького: 7 жовтня 1835 р. його призначено вчителем російської словесності, а також грецької (викладав до 11.10.1839) і латинської (був наставником до 01.09.1840, за іншими даними – до 01.09.1841¹) мов у Подільській духовній семінарії. Проте його педагогічна служба не вичерпувалася навчанням вихованців лише «давніх мов», на що вказує чимало довідкових видань, згадуючи про батька історика Івана Лучицького. У цьому навчальному закладі Василь також короткий час був учителем «громадянської» (із 06.04, за іншими даними – з 26.04.1836 до 12.10.1836, причому – безоплатно), церковної та біблійної історії (12.10.1838–17.01.1839), а єврейську мову

викладав не відразу та з перервами – упродовж 12.10.1838–17.01.1839 та з 12.09.1842. Серед інших предметів, яким він навчав, – словесність (01.09.1844–20.02.1845) і логіка, психологія, патристика та латинська мова (01.09.1858–21.01.1859). Цілком звично Лучицькому доводилося не обмежуватися тільки педагогічною працею, а й виконувати адміністративні доручення: секретаря семінарського правління (03.12.1835–01.09.1849), члена Кам'янець-Подільського тюремного комітету (із 15.06.1836) і тимчасового комітету для ревізії економічних звітів Подільської семінарії та підлеглих їй духовних училищ за 1851 р. (призначений 18.03.1852), ревізора Приворотського повітового духовного училища (призначений 01.06.1857), помічника інспектора (із 21.11.1858) та сім разів на короткі терміни впродовж 1858–1859 рр. виконувача обов'язків інспектора.

Збереглися короткі спогади про Лучицького – викладача семінарії, що характеризують його як одного з кращих наставників. Він, утім, міг добряче висварити учнів, які йому не сподобалися: «<...> Из наших профессоров лучшим был Лучицкий, преподававший словесность в риторическом классе. Прежние воспитанники, характеризуя его, говорили, что это хороший преподаватель, но зато и отличный ругатель. То и другое, действительно, оказалось справедливым. Кто был учеником Лучицкого, тот прекрасно знал словесность. К слушателям своим он не всегда был справедлив...» [6, с. 391].

Ще працюючи в духовній семінарії, Василь Іванович розпочав із 4 вересня 1859 р. викладати російську словесність (саме цей предмет, а не давні мови був чи не найголовнішим у його педагогічній практиці, судячи з часу, який він присвятив його читанню) в Кам'янець-Подільській губернській гімназії. Невдовзі його затверджено в ній старшим учителем словесності (22.12.1859), тож Лучицький звільнився з попереднього навчального закладу (31.01.1860).

У цитованих вище спогадах колишніх вихованців Василя Івановича зазначено, що причиною зміни його місця праці став конфлікт із єпископом Подільським та Брацлавським Євсевієм (Льїнським), однокурсником Лучицького, який після прибуття в Кам'янець примушував викладачів писати та проголошувати проповіді: «Лучицкий первый воспротивился новому распоряжению. “Что? Я буду подходить под благословение? Одевать стихарь? Никогда”. Евсевий, узнав об этом, рассердился, а Лучицкий, желая избавиться от неприятностей, поступил преподавателем в гимназию» [6, с. 392].

¹ Неточність у датах – це наслідок уже згаданої розбіжності у формулярних списках тієї самої особи, але за різні роки та з інших місць служби. Тут і далі всю фактичну інформацію про кар'єру Василя Лучицького взято з: [9; 10; 11, арк. 10–13; 18, арк. 6–9 зв., 49–52; 19].

Проте, як видається, таке пояснення зміни місця служби потребує критичного ставлення. Євсей очолював подільську катедру із 29 березня 1851 р. до 1 березня 1858 р. [2, с. 735], тож Василь Іванович спочатку «за сумісництвом», а згодом повністю перейшов у гімназію вже після його переведення з Кам'янця. Отже, конфлікт, навіть якщо він усе-таки був, тут навряд чи слугував головним мотивом. Його можна припустити як причину переходу Лучицького з духовного у світське відомство, який санкціонував 8 квітня 1857 р. Св. Синод. Місцева вища церковна влада, судячи з офіційних документів, претензій до служби викладача не мала. Зокрема, згаданий єпископ Євсей ще 1858 р., тобто на самому кінці свого подільського архіпастирства, так характеризував Лучицького: «Поведення очень хорошего, и в должности исправен и надежен» [18, арк. 7]. Стандартні відзнаки: грошове заохочення в сумі річного жалування у 1853 р., подяка за виконання обов'язків ревізора у 1857 р., представлення до нагородження відзнакою за 20 років бездоганної служби 18 листопада 1859 р. (нагороджений пізніше – 22 серпня 1860 р.) [10, арк. 368 зв.–370 зв.; 11, арк. 12 зв.–13], а також відсутність будь-яких штрафів чи дисциплінарних стягнень теж вказують на добру службу в навчальному закладі. Усе це робить версію про конфлікт як підставу залишити семінарію достатньо контроверсійною.

Відповідь на питання про причину переходу в гімназію можна пошукати в економічній площині. На той час жалування в духовних навчальних закладах поступалося оплаті праці педагогів, які перебували у відомстві Міністерства освіти, та загалом було досить скромним. Як згадував про початок 1860-х років колишній викладач Подільської семінарії Олександр Павлович, «учитель семинарии имел право жить в казенном корпусе до тех пор, пока не женился. Со времени женитьбы он обязательно должен был очистить казенную квартиру, взамен которой квартирных денег ему не выдавали, а предоставляли его по этому предмету его личным практическим соображениям. Жалованье же учителя семинарии в это время было очень скудное – 257 руб. с копейками в год. На это жалованье и холостому учителю семинарии при казенной квартире жить было трудно, а женатому – и подавно, так что тогда жениться учителю семинарии составляло большой риск. Женитьба учителя в это время составляла перелом в его жизни. Пробившись

некоторое время с женою при помощи ее приданного, женатый учитель напряженно думал о перемене своей службы, и результатом его дум был переход на службу в светское звание, или, если можно было, он соединял с своею службою должность приходского или соборного священника в городе. Дальнейшим результатом женитьбы учителя семинарии было то, что учительские кафедры при семинарии пустели, потому что женатый учитель семинарии при первом удобном случае оставлял свою учебную службу, не находя возможности существовать на свое скудное содержание, и переходил в другую службу» [13, с. 994–995].

Саме під час учителювання в семінарії у Василя Івановича та його дружини Ганни Яківни (у дівоцтві – Сломова) народився син Іван (формулярні списки не інформують про інших дітей подружжя). Нерухомістю сім'я не володіла, а Лучицький, хоча й отримував окрім платні за посаду вчителя семінарії (257 рублів 40 коп. сріблом на рік) ще й гроші за викладання єврейської мови (85 рублів 80 коп. сріблом на рік) та квартирну дотацію (110 рублів), міг прагнути до праці в гімназії через вищий заробіток (там оклад становив 600 рублів). До того ж перехід із духовного у світське звання, що його здійснив напередодні Лучицький, мав сприяти зміні місця роботи.

У Подільській гімназії Василь Іванович працював недовго – до грудня 1861 р. Перебуваючи на посаді в цьому навчальному закладі, 14 травня 1860 р. він звернувся до місцевого дворянського депутатського зібрання з клопотанням затвердити його та сина Івана в потомственному дворянству. Тогочасне законодавство дозволяло це зробити, тож прохання було задоволено, і батька та сина внесено до 3-ї частини родовідної книги Подільської губернії (указ Сенату по Департаменту герольдії від 29.06.1861 за № 6099) [11, арк. 1 зв., 26 зв.; 14, с. 152]. Також 1860 р., відслуживши 25 років по навчальному відомству, Лучицький отримав пенсію в розмірі повного окладу його заробітної плати (відтак його прибутки зросли вдвічі; це, між іншим, ще одна прерогатива гімназійної служби – одночасно отримувати пенсію та зарплату в разі подальшого перебування на посаді) і дозвіл на працю на наступні 5 років [10, арк. 370 зв.–371]. Скористався цим правом Василь Іванович уже в Києві.

Помічник попечителя Київського навчального округу 12 грудня 1861 р. перемістив Лучицького старшим учителем російської словесності в Київську першу гімназію, де він

також викладав російську та церковнослов'янську мови і логіку². Після 30-літньої педагогічної вислуги йому дозволили залишитися на службі в училищному відомстві, а на своїй посаді він пропрацював навіть трохи після виходу у відставку 7 листопада 1870 р., залишившись на запрошення директора на роботі до 16 січня 1871 р. Паралельно з гімназійними заняттями Василь Іванович викладав російську словесність у Київському Володимирському кадетському корпусі (01.09.1862–01.09.1867), був членом Екзаменаційного комітету (із 17.09.1868) та керівником кандидатів-педагогів для практичних занять із російської словесності [10, арк. 370 зв.–374; 15, с. 10; 20].

Навіть після виходу на пенсію вчительська праця Лучицького не припинилася. Так, наприклад, в одній із відомостей про наставників Київської другої чоловічої гімназії за січень 1876 р. зазначено, що російської та церковнослов'янської мов, а також російської словесності через відсутність постійного викладача за наймом навчає відставний учитель Київської першої гімназії Лучицький [9]. Ще раніше більше року Василь Іванович був директором учительської семінарії в Чернігові «без прав служби» (16.01.1871–31.08.1872), отримавши туди призначення у відповідь на клопотання Чернігівської губернської земської управи [10, арк. 373 зв.–374, 377 зв.–378].

Праця в київських навчальних закладах та невелика родина сприяли, ймовірно, тому, що Лучицький матеріально почувався досить впевнено. Так, окрім пенсії розміром 600 рублів, лише в одній Першій гімназії він отримував платню розміром 900 рублів на рік [10, арк. 367 зв.–368]. Тож саме Василь Іванович, як згадувала його невістка Марія Вікторівна, фінансово допоміг сину видати описову соціологію Герберта Спенсера, перекладену нею [17, с. 293]³. Слід зазначити, що переклад з'явився у той час, коли в Російській імперії відбувалося

² За даними автора книги про Подільську гімназію, Лучицький працював у ній із 1857 по 1862 рр. Якби не суперечність обох років даним формулярного списку, можна було б припустити, що після розпорядження про призначення в Київську гімназію Лучицький виїхав на нове місце не відразу. Утім, автор помилився і з початком праці в Подільській гімназії, і, очевидно, із закінченням (див.: [12, с. СХ (приложения)]).

³ Ідеться про публікацію: Спенсер Г. Описательная социология или группы социологических фактов, классифицированные и распределенные Гербертом Спенсером. Англия.

становлення соціології, а праці англійського вченого привернули значну увагу не лише науковців. Сам Іван Лучицький, видаючи книгу, хвалив об'єктивний метод Спенсера, хоча такий висновок викликав заперечення інших авторів [8, с. 48–49, 51–52, 61–62].

Викладацька праця Василя Івановича в Київській гімназії запам'яталася його учням. Так, один із них згодом згадував, що корисне викладання Лучицького показало, що творчість слова підкоряється законам, при створенні поетичних образів важливу роль відіграють розум, уява, фантазія та пам'ять, а літературні твори найкраще характеризують кожну епоху в житті народу [4]. Інші колишні вихованці в оцінці педагогічного хисту свого вчителя були стриманішими: про історію російської літератури він повідомляв «сжато», однак учні писали роботи достатньо добре [5]; російських класиків не читали, натомість Лучицький, «милейший и добрейший старичек», подавав їхні біографії та переказував зміст творів [3]. Слід гадати, що на такі відмінні оцінки уроків учителя вплинуло не тільки суб'єктивне сприйняття, а й той факт, що тут згадано про різні роки праці Василя Івановича, зокрема його викладання в поважному віці вже перед виходом на пенсію.

Перебуваючи на службі, Лучицький послідовно за вислугу років отримував чини: титулярного радника (19.09.1858), колезького асесора (30.11.1859), надвірного (22.02.1861), колезького (18.07.1862) та статського (22.12.1866) радників. Уже в Києві він отримав ордени Св. Анни 3-го (27.11.1864), Св. Станіслава 2-го (20.12.1868) і Св. Володимира 4-го (22.09.1871) ступенів [10, арк. 367 зв.–373; 11, арк. 11 зв.–13; 18, арк. 10–10 зв.; 20].

Як зазначалося на початку, Василь Іванович помер начебто 1885 р. Проте уточнити цю інформацію в здійсненому дослідженні не вдалося. У щоденній газеті «Киевлянин», де публікувалися некрологи, за згаданий рік даних про його смерть немає. Це може свідчити як про небажання рідних друкувати некролог, так і про те, що про останні роки життя і дату упокоєння Лучицького належить з'ясувати далі.

Список літератури та джерел

1. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отд. III (1796–1869 гг.) / с предисл., введ. и прим. проф. прот. Ф. И. Титова. – К. : Тип. И. И. Чоколова, 1915. – Т. 5 (1823–1869 гг.). – XXVI + 829 с.
2. Архиреи Русской Православной Церкви // Смолич И. К. История Русской Церкви. 1700–1917 : в 2 ч. / И. К. Смолич. – М. : Изд-во Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996. – Ч. 1. – С. 670–782.
3. Воспоминания Г. Е. Червинского (1865–1871 гг.) // Столетие Киевской первой гимназии (1809–1811–1911 гг.). – К. : Тип. С. В. Кульженко, 1911. – Т. I : Именные списки и биографии должностных лиц и воспитанников гимназии. – С. 445.
4. Воспоминания Л. А. Навроцкого. (1861–1865) // Столетие Киевской первой гимназии (1809–1811–1911 гг.). – К. : Тип. С. В. Кульженко, 1911. – Т. I : Именные списки и биографии должностных лиц и воспитанников гимназии. – С. 440.
5. Воспоминания профессора Д. И. Нагуевского (1861–1866 гг.) // Столетие Киевской первой гимназии (1809–1811–1911 гг.). – К. : Тип. С. В. Кульженко, 1911. – Т. I : Именные списки и биографии должностных лиц и воспитанников гимназии. – С. 441.
6. В. Сл., Ф. Ф-ко. Из Подольской старины / В. Сл., Ф. Ф-ко // Русская старина. – 1911. – Т. СXLVII, № 9. – С. 385–399.
7. Девятисотлетие православия на Волыни. 992–1892. – Житомир, 1882. – Ч. II : Статистические сведения о приходах Волинской епархии. – 593 с.
8. Демьяненко Н. В. Социология Герберта Спенсера в становлении российской «субъективной» школы XIX столетия / Николай Валерьевич Демьяненко // Вестник РГГУ. – 2011. – № 3 (65)/11 : Серия «Философия. Социология». – С. 48–65.
9. Державний архів м. Києва (далі – ДАК). – Ф. 81. – Оп. 54. – Спр. 24. – Арк. 35 зв.–36.
10. ДАК. – Ф. 108. – Оп. 94. – Спр. 3. – Арк. 367–374.
11. Державний архів Хмельницької області. – Ф. 230. – Оп. 1. – Спр. 4014. – Арк. 1–26 зв.
12. Михалевич И. Каменец-Подольская гимназия. Историческая записка о пятидесятилетнем ее существовании (1833–1883) / И. К. Михалевич. – Каменец-Подольск, 1883. – 434 с.
13. [Павлович А.] Из воспоминаний старожила о Подольской семинарии / Александр Яковлевич Павлович // Подольские Ев. – 1898. – Ч. неофиц., № 38. – С. 994–995.
14. Список дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Подольской губернии. – Каменец-Подольск, 1897. – XXIX + 356 с.
15. Столетие Киевской первой гимназии (1809–1811–1911 гг.). – К., 1911. – Т. I : Именные списки и биографии должностных лиц и воспитанников гимназии. – 548 с. : портр.
16. Теодорович Н. И. Волинская духовная семинария : История первоначального устройства ее и подведомственных ей духовных училищ. Список воспитанников, окончивших в ней полный курс учения, а также начальников и наставников ее в период времени с 1796 по 1900 / Николай Иванович Теодорович. – Почаев, 1901. – II + 1023 с.
17. Українознавчі студії та мемуари Івана і Марії Лучицьких (кінець XIX – початок XX ст.) / упор., опрац. текстів, вступ. слово, біогр. та бібліогр. матер. О. О. Новікової, коментарі С. І. Лучицької. – К. : [б. в.], 2007. – 403 с.
18. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України). – Ф. 711. – Оп. 2. – Спр. 5463. – Арк. 6–12 зв., 48–52.
19. ЦДАК України. – Ф. 711. – Оп. 2. – Спр. 5478. – Арк. 22.
20. Я. Ш. Лучицький Василь Іванович / Я. Ш. // Столетие Киевской первой гимназии (1809–1811–1911 гг.). – К. : Тип. С. В. Кульженко, 1911. – Т. I : Именные списки и биографии должностных лиц и воспитанников гимназии. – С. 122–123.

M. Yaremenko

TO THE VASYL IVANOVYCH LUCHYCKIE'S BIOGRAPHY

The biography of Vasyl Luchycky, the father of famous Ukrainian historian Ivan Luchycky, is presented in this article. The most attention pays to the making his official career.

Keywords: Vasyl Luchycky, Kyiv Theological Academy, Podilskа seminary, Podilskа gymnasium, Kyiv First gymnasium, Chernigiv teacher's seminary.

Матеріал надійшов 10.03.2014